

SUMARI

PRESENTACIÓ	17	Calze de Grimfridus	47
INTRODUCCIÓ	20	Calze de Flodoard	48
Treball documental i de camp	20	Calze de sant Gauzelin	48
Consulta d'arxius i biblioteques	22	Calze de Bedia	48
Buidatge de grans col·leccions documentals	23	Calze dels «Patriarques»	49
Exposicions i catàlegs	24	Calze i patena de l'arquebisbe Gervasi	49
Recerca i localització d'obra	25	Calze de l'abat Suger	49
El contingut	26		
		La patena	51
ESTUDI		L'oblata	52
		La creu	52
CAPÍTOL 1		Els precedents: els models bizantins	54
SITUACIÓ ACTUAL DELS ESTUDIS DE L'ORFEBRERIA I L'OBRA DE METALL (SEGLES IX-XIII)	31	Tipologies de creus	56
La historiografia catalana	31	Creu llatina o grega patent	56
La historiografia sobre l'obra de Llemotges	33	Creus reliquiari pectorals	56
		Creu llatina o grega de braços rectes	56
CAPÍTOL 2		Creu llatina o grega de braços potençats	59
CONFORMACIÓ DE LES TIPOLOGIES DELS OBJECTES D'ALTAR FINS AL SEGLE XI	35	La representació de la creu en les monedes bizantines	60
El calze	35	Els precedents: els models carolingis i otònides	61
L'eucaristia, el pa i el vi	35	Tipologies de creus	62
Evolució històrica del calze	36	Creu llatina o grega de braços rectes	62
Els primers temps	36	Creu llatina de braços rectes representada en els voris	66
L'emperador Constantí	37	Creu patent llatina o grega representada en manuscrits	66
Matèria preuada versus matèria corrent	38	Creu llatina o grega de braços potençats	67
Cànons i lleis	38	La representació de la creu en les monedes	68
L'Imperi carolingi i els otònides	38	L'encenser	68
Els tipus de calzes	39	Fonaments bíblics de l'ús de l'encenser	68
El calze amb nanses o 'scyphus'	39	L'encenser i la litúrgia	70
El calze ministerial o 'maior'	41	Estudis històrics, litúrgics i artístics	71
El calze ordinari o 'minor'	41	Precedents dels encensers medievals	71
Calze ornamental o 'pensilis'	41	El bàcul	73
La matèria	41		
Ònix, vori, pedra	41	CAPÍTOL 3	
Estany, fusta, vidre	42	EL TALLER CATALÀ DE METALL DE LA PRIMERA ÈPOCA COMTAL (SEGLES IX-XI)	75
Or i argent	43	Introducció	75
Usos i costums al voltant dels calzes	44	Les fonts documentals	75
Obres cabdals en l'evolució del calze	44	Les dotàlies i les actes de consagració	76
Calze d'Antioquia	44	El context històric: l'adopció de la litúrgia romano-narbonesa	76
Calze representat en la patena de Riha	44	Els tallers d'orfebreria estesos en el territori	76
Calze del tresor de Hama	45	Els promotors	77
Calze de sant Eloi	45	Les dignitats eclesiàstiques	77
Calze de Tassiló	46	Les dignitats civils: els comtes	78
Calze de sant Lebuinus	46	Els inventaris: l'aixovar de la catedral de Vic	78
Calze d'Ardagh	47	Els inventaris del monestir de Ripoll	81

El calze i la patena	83	Obres conservades dels segles IX-XI	109
Algunes primeres referències: segles IX-X	85	L'enquadernació del Museu del Llibre	
La matèria	85	Frederic Marès	109
Els calzes d'estany (peltre)	86	La crismera i l'ara portàtil de Sant Pere de Rodes	110
Els calzes de fusta	86	El calze i la patena d'Olèrdola	110
Els calzes d'or	86	El calze de sant Ermengol	111
Els calzes d'argent	86		
Els calzes dels quals es desconeix la matèria	88		
Els donatius per elaborar calzes	88		
Calzes forans versus calzes catalans	88		
Hipòtesi sobre la possible forma dels calzes d'estany (peltre) i d'argent	89		
Hipòtesi sobre la possible forma dels calzes d'or	92		
La creu	93		
En la documentació del segle X	93		
Les creus d'argent	93		
Les creus d'or amb gemmes	93		
En la documentació del segle XI	93		
Les creus d'argent	96		
Les creus d'or, gemmes i esmalts	96		
Les creus de vori, or i argent	96		
Les deixes per fer o per restaurar creus	96		
Les creus catalanes a la llum de la pintura mural i la il·lustració de manuscrits	98		
Hipòtesi de reconstrucció d'una creu de la segona meitat del segle XI	99		
El frontal d'altar	101		
Catedral de Santa Eulàlia d'Elna	101		
Monestir de Santa Maria de Ripoll	101		
Catedral de Sant Pere de Vic	102		
Catedral de Santa Maria de la Seu d'Urgell	102		
Catedral de Santa Maria de Girona	102		
Catedral de la Santa Creu i Santa Eulàlia de Barcelona	103		
Altres centres	103		
Monestir de Santa Maria d'Amer	103		
Monestir de Sant Cugat del Vallès	103		
Monestir de Sant Sadurní de Noya	103		
Llordà, Artesa i Tost	103		
Monestir de Santa Maria de Serrateix	103		
Monestir de Sant Feliu de Guíxols	103		
La comparació amb obra forana	103		
L'encenser	104		
En la documentació del segle X	104		
En la documentació del segle XI	104		
Característiques dels encensers dels segles X-XI	105		
Les cobertes d'evangelari	106		
En la documentació dels segles X-XI	106		
Altres tipologies	108		
		CAPÍTOL 4	
		CANVIS I CONTINUÏTATS EN EL TALLER CATALÀ DE METALL (SEGLES XII-XIII)	113
		Introducció	113
		El paper de les dignitats eclesiàstiques i civils	113
		Els comtes de Barcelona	113
		Els comtes i els bisbes d'Urgell	115
		Robatoris i intromissions a Sant Joan de les Abadesses	115
		El pas del segle XII al segle XIII: una cruïlla de camins	115
		Els argenters reials	117
		El calze i la patena	118
		En la documentació del segle XII	118
		Els calzes d'estany	118
		Els calzes d'or	118
		Els calzes d'argent	119
		Calzes dels quals se'n desconeix la matèria	120
		Deixes per a la restauració de calzes	120
		Deixes per fer calzes i patenes	120
		Deixes per comprar calzes	121
		En la documentació del segle XIII	121
		Els calzes d'estany	121
		Els calzes d'argent	121
		Els calzes dels quals se'n desconeix la matèria	122
		Deixes per fer calzes	122
		Deixes per comprar calzes	123
		Evolució del calze entre els segles XII-XIII	123
		La tècnica	124
		L'ornamentació	124
		L'obra de comparació: segles XII-XIII	125
		En la pintura mural i sobre taula catalana	125
		En l'obra de metall forana	126
		Calze d'Artstein	126
		Calze de Trzemeszno	126
		Calze de Wilten	126
		Calze de Sant Pere de Salzburg	127
		Calze de Fritzlar	127
		Calze de la catedral de Fidenza	127
		Calzes Eptinger i de Bernhard	127
		Calze amb esmalt	127
		La patena	127
		Patenes planes i patenes lobulades	128

La creu	129	El bàcul	155
En la documentació del segle XII	130	En la documentació dels segles XII-XIII	156
Les creus d'or	130	L'obra conservada	156
Les creus d'argent	130	El bàcul del bisbe Arnau de Gurb	156
Creus sense esmentar-ne la matèria	130	El bàcul del monestir de Sant Genís de Fontanes	157
En la documentació del segle XIII	131	Un cas a part: el bàcul de l'arquebisbe Bernat d'Olivella	158
Les creus d'or i d'argent	131	El frontal d'altar	158
Una creu amb camafeu	131	En la documentació dels segles XII-XIII	158
Les creus de cristall	131	Proposta de restitució d'un frontal d'altar català d'argent	160
Robatoris de creus i altres objectes litúrgics	131	Altres tipologies	161
Dues creus del segle XII de procedència forana	132	Els Crucificats	161
La veracreu de Bagà	132	Les llànties	162
La creu reliquiari d'Anglesola	133	El sepulcre del comte Ramon Berenguer IV	162
La creu catalana de finals del segle XII i del segle XIII	133	Els pixis	163
La creu processional de Sant Miquel del Fai	133	Les canadelles i altres objectes del segle XIII	163
La creu de Montoriol (Rosselló)	134		
La veracreu de Riells del Fai	135	CAPÍTOL 5	
La creu de Sant Joan de les Abadesses	136	L'OBRA DE LLEMOTGES I LA PRODUCCIÓ CATALANA «A LA MANERA DE LLEMOTGES»	165
L'obra de comparació	136	L'arribada de l'obra de Llemotges	165
Dos exemples d'obra forana arribada a Catalunya al segle XIII	136	Les disposicions del sínode de Worcester	166
La creu de la catedral de Tarragona	136	El calze	167
La creu de doble travesser del Museu Episcopal de Vic (núm. d'inventari 4007)	136	La creu	167
L'encenser	137	Les creus foranes de Llemotges amb presència històrica a Catalunya	167
'Diversarum artium schedula'	137	Tècnica, mides i matèria	167
Capítol LX. Sobre l'encenser forjat	137	Ornamentació i esmalts	168
Capítol LXI. Sobre l'encenser de fosa	137	La matèria i la tècnica	168
Capítol LXII. Sobre les cadenes	137	Ornamentació i cromatisme	169
En la documentació dels segles XII i XIII	138	Evolució iconogràfica dels esmalts	170
Tipologia i catalogació dels encensers	138	Les creus del taller català «a la manera de Llemotges»	171
El grup 1 o d'ornamentació geomètrica	140	La creu de Sant Joan de les Abadesses	171
El subgrup 1	140	La creu Cr C 5 (MEV 9061)	174
El subgrup 2	141	La creu Cr C 6 (MEV 9059)	175
El subgrup 3	142	Les creus del taller hispànic derivades de Llemotges	175
L'ornamentació	142	Les creus Cr F 7 i Cr F 8 (MEV 4535 i 9060)	175
La tècnica	142	L'encenser	175
La cronologia	144	El grup 4, subgrup 1: obra forana de Llemotges a Catalunya	176
L'obra de comparació	144	El grup 4, subgrup 2: els encensers del taller català «a la manera de Llemotges»	177
El grup 2 o d'ornamentació vegetal	145	L'obra de comparació	180
El subgrup 1	145	El bàcul	181
El subgrup 2	145	Altres tipologies	181
El subgrup 3	145	Els pixis	181
El subgrup 4	146	Les navetes	184
La tècnica	146	Les canadelles	185
La cronologia	147		
El grup 3 o d'ornamentació vegetal i formes arquitectòniques	147		
El subgrup 1	148		
El subgrup 2	148		
El subgrup 3	149		
El subgrup 4	150		
El subgrup 5 o d'animals encerclats	150		
El subgrup 6 o de formes arquitectòniques	151		
La tècnica	153		

Els Crucificats	185
Els coloms eucarístics	186
Les arquetes reliquiari	186
La placa amb esmalt MEV 5130	186
Els copons	186

LÀMINES

LÀMINA 1	
Calzes catalans. Evolució cronològica de la tipologia (segles XI-XIII)	190
LÀMINA 2	
Calzes forans. Evolució cronològica de la tipologia (segles VI-XIII)	192
LÀMINA 3	
Creus catalanes. Evolució cronològica de la tipologia (segles XII-XIII)	194
LÀMINA 4	
Creus catalanes	196
LÀMINA 5	
Creus. Fragments d'una creu procedent de Montoriol	198
LÀMINA 6	
Creus. Reconstrucció de la creu de Montoriol	200
LÀMINA 7	
Creus foranes. Amb presència històrica a Catalunya (I)	202
LÀMINA 8	
Creus foranes. Amb presència històrica a Catalunya (II)	204
LÀMINA 9	
Creus foranes. Evolució cronològica de la tipologia (segles X-XIII)	206
LÀMINA 10	
Creus. Representació en manuscrits i en pintura sobre taula i mural catalana	208
LÀMINA 11	
Creus. Representació en pintura mural catalana (segle XII). Imitació en pintura sobre taula i talla de creus d'orfebreria (segles XII-XIII)	210
LÀMINA 12	
Encensers catalans. Evolució cronològica de la tipologia (segles XI-XIII) (I)	212
LÀMINA 13	
Encensers catalans. Evolució cronològica de la tipologia (segles XI-XIII) (II)	214
LÀMINA 14	
Encensers catalans. Evolució cronològica de la tipologia (segles XI-XIII) (III)	216
LÀMINA 15	
Encensers forans i catalans. Evolució cronològica de la tipologia (segles XI-XIII) (IV)	218
LÀMINA 16	
Encensers. Antiga col·lecció de la Societat Arqueològica Lul·liana (Palma)	220
LÀMINA 17	
Encensers. Representació en manuscrits i pintura mural catalana (segles X-XIII)	222

LÀMINA 18	
Encensers. Representació en voris forans	224
LÀMINA 19	
Encensers. Representació en metall i pedra	226
LÀMINA 20	
Bàculs catalans i forans	228
LÀMINA 21	
Bàculs. Representació en pintura sobre taula i mural catalana (segles XII-XIII)	230
LÀMINA 22	
Bàculs forans. Representació en metall, esmalt i vori. Bàculs de vori (segles XII-XIII)	232
LÀMINA 23	
Esmalts catalans (I)	234
LÀMINA 24	
Esmalts catalans (II) i obra de metall	236
LÀMINA 25	
Esmalts catalans (III)	238
LÀMINA 26	
Arqueta del Calvari i de l'Epifania. Catedral d'Osca. Producció de Llemotges	240
LÀMINA 27	
Frontals d'altar	242

CATÀLEG

ELS CALZES	247
Calze d'Olèrdola (C C 1)	247
Calze del bisbe sant Ermengol (C C 2)	247
Calze de Sant Salvador de la Vedella (C C 3)	249
Calze de Sant Joan de Caselles (C C 4)	251
Calze d'Arboló (C C 5)	251
Calze del bisbe Arnau de Creixell (C C 6)	253
Calze del bisbe Guillem de Cabanelles (C C 7)	255
Calze del bisbe i abat Bernat Calbó (C C 8)	256
Calze de Sant Andreu de Llavaneres (C C 9)	257
Calze de l'arquebisbe Bernat d'Olivella (C C 10)	258
Calze de Casesnoves (C C 11)	259
Calze de Núria (C C 12)	260
LES PATENES	261
Patena d'Olèrdola (P C 1)	261
Patena de Sant Salvador de la Vedella (P C 2)	262
Patena del bisbe Arnau de Creixell (P C 3)	263
Patena del bisbe Guillem de Cabanelles (P C 4)	263
Patena i oblata del bisbe i abat Bernat Calbó (P C 5a i P C 5b)	263
Patena de Sant Andreu de Llavaneres (P C 6)	264
Patena de l'arquebisbe Bernat d'Olivella (P C 7)	265
Patena de Núria (P C 8)	265
LES CREUS	267
Creu processional de Sant Miquel del Fai (Cr C 1)	267
Creu de Montoriol (Cr C 2)	270
Creu de Sant Joan de les Abadesses (Cr C 3)	271
Creu de Sant Vicenç de Riells del Fai (Cr C 4)	275
Creu (Cr C 5)	278
Creu potençada d'altar o processional (Cr C 6)	279
Creu processional de Besalú (Cr C 7)	281

Creu reliquiari de la Santa Creu d'Anglesola (Cr F 1)	282	Encenser (E C 53)	371
Creu reliquiari de Bagà (Cr F 2)	283	Encenser de Sant Miquel de Sorerols (E C 54)	372
Creu (Cr F 3)	286	Encenser de Sant Serni de Tavèrnoles (E C 55)	373
Creu potenchada d'altar o processional (Cr F 4)	288	Encenser (E F 1)	375
Creu de Tavertet (Cr F 5)	291	Encenser de Sant Llorenç de Campdevàdol (E F 2)	376
Creu de la catedral de Tarragona (Cr F 6)	294	Encenser (E F 3)	378
Creu processional (Cr F 7)	295	ELS BÀCULS	379
Creu (Cr F 8)	297	Bàcul del bisbe Arnau de Gurb (B C 1)	379
Creu de la catedral de Tarragona (Cr F 9)	298	Bàcul de Sant Genís de Fontanes (B C 2)	381
Creu de Sant Serni de Besora (Cr F 10)	300	Bàcul de l'arquebisbe Bernat d'Olivella (B C 3)	384
ELS ENCENSERS	301	ELS CRUCIFICATS	385
Encenser de Santa Margarida de la Pampa (E C 1)	301	Crist (Cx C 1)	385
Encenser de Sant Andreu de Grèixer (E C 2)	303	Crist de Sant Miquel de Moror (Cx C 2)	387
Encenser (E C 3)	304	ELS PIXIS	389
Encenser (E C 4)	305	Pixis (Px C 1)	389
Encenser de Sant Quirze de Pedret (E C 5)	306	Pixis (Px F 1)	390
Encenser (E C 6)	308	Pixis de Sant Martí d'Ars (Px F 2)	392
Encenser (E C 7)	309	Pixis (Px C 2)	393
Encenser (E C 8)	311	Pixis (Px C 3)	393
Encenser (E C 9)	312	LES CANADELLES	395
Encenser (E C 10)	313	Canadelles de l'abat Bernat Desbac (Cn C 1)	395
Encenser (E C 11)	314	Canadelles de Sant Quintí d'en Bas (Cn F 1 a-b)	395
Encenser (E C 12)	315	ELS RELIQUIARIS	397
Encenser de Sant Martí de la Vansa (E C 13)	316	Reliquiari (R F 1)	397
Encenser (E C 14)	318	ELS COPONS	399
Encenser (E C 15)	319	Copó de Sant Esteve de Prunet (Cp C 1)	399
Encenser (E C 16)	320	Peu de copó (Cp C 2)	400
Encenser de Sant Andreu d'Oliana (E C 17)	321	LES ARES	401
Encenser (E C 18)	322	Ara portàtil de Sant Pere de Rodes (Ar F 1)	401
Encenser de Sant Sadurní de Fonollet (E C 19)	323	LES CRISMERES	403
Encenser (E C 20)	324	Crismera de Sant Pere de Rodes (Cm C 1)	403
Encenser (E C 21)	325	LES ENQUADERNACIONS DE LLIBRES	404
Encenser de Sant Feliu de Navès (E C 22)	326	Enquadrernació (Eq C 1)	404
Encenser (E C 23)	326		
Encenser (E C 24)	327	ANNEXOS	
Encenser (E C 25)	328	Bibliografia	408
Encenser (E C 26)	330	Procedències de les imatges	420
Encenser (E C 27)	331	Crèdits de les imatges	422
Encenser (E C 28)	331	Índex analític	441
Encenser de Santa Eugènia de Relat (E C 29)	332	Agraïments	451
Encenser (E C 30)	333	TRADUCCIONS	
Encenser de Santa Maria de Covet (1) (E C 31)	337	Versión en español	
Encenser de Sant Maurici de Calç (E C 32)	338	Introducción	458
Encenser (E C 33)	339	Estudio	461
Encenser (E C 34)	340	English version	
Encenser (E C 35)	342	Introduction	525
Encenser (E C 36)	344	Study	528
Encenser de Sant Andreu de Pedrinyà (E C 37)	345		
Encenser (E C 38)	346		
Encenser (E C 39)	348		
Encenser (E C 40)	350		
Encenser (E C 41)	352		
Encenser de Santa Maria del Freixe (E C 42)	355		
Encenser de Santa Eulàlia de Viladonja (E C 43)	356		
Encenser (E C 44)	357		
Encenser (E C 45)	358		
Encenser de Santa Maria de Covet (2) (E C 46)	359		
Encenser (E C 47)	361		
Encenser de Montclar (E C 48)	362		
Encenser (E C 49)	363		
Encenser (E C 50)	366		
Encenser de Santa Maria de Valldaura (E C 51)	368		
Encenser (E C 52)	370		